

TRVALE UDRŽITELNÝ ROZVOJ, RODINNÉ FARMY A VENKOVSKÁ SPOLEČENSTVÍ:
ALTERNATIVNÍ VIZE VENKOVA

William D. Heffernan, J. Sanford Rikoon, Judith B. Heffernan

Department of Rural Sociology, University of Missouri, Sociology Building
Columbia, MO 652 11, Missouri USA
fax: (314) 882 1473

Anotace:

Počet a důležitost rodinných farem na Středozápadě USA klesá vzhledem k nedostatku kapitálu, přístupu na místní trhy a vzhledem k horizontální a vertikální integraci. Systémy "typu továrny", které kombinují výrobu, zpracování a distribuci získávají na významu, ale jsou kritizovány skupinami environmentalistů, spotřebitelů a ochránců zvířat. "Trvale udržitelné zemědělství" je potenciální alternativou k "továrnímu zemědělství", ale jeho zaměření na ekologické a ekonomické cíle ještě nefavorizuje rodinné farmy. Tam, kde trvale udržitelné zemědělství zahrnuje i kvalitu života a otázky životaschopnosti komunity, se rodinné farmy ukazují jako ty závody, které více přispívají k sociálnímu a ekonomickému prospěchu a přispívají i k vyšší kvalitě života.

Summary:

Family farms are decreasing in number and importance in the U.S. Midwest due to lack of capital and access to local markets, and to increasing horizontal and vertical integration. Factory-type systems combining production, processing, and distribution are becoming more significant, but have been criticized by environmentalists, consumers, and animal welfare groups. "Sustainable agriculture" is a potential alternative to "factory farming," but thus far its focus on ecological and economic goals has not favored family farms. Where sustainable agriculture includes quality of life and community viability issues, family farms are shown to contribute greater social and economic benefits and to contribute to high qualities of life.

Klíčová slova:

trvale udržitelné zemědělství, rodinné farmy, USA

Key words:

sustainable agriculture, family farms, United States

Zemědělství Středozápadu USA je historicky charakterizováno rodinnými farmami. Ty byly v minulosti popisovány jako zemědělské výrobní systémy, v nichž rodina obstarává většinu práce, managementu a kapitálu. "Rodinná farma" sice stále představuje silnou národní hodnotu, která zaujímá čelní místo v politických debatách, avšak realita je již odlišná. Rodinná farma, tak jak byla popisována v minulosti, se v produktivistickém zemědělství stává stále méně důležitou. Mnoho farmářských rodin ještě rádo uvažuje o svém závodě jako o rodinné farmě. Avšak, aby i nově vznikající zemědělská hospodářství bylo možno i nadále označovat jako "rodinné farmy", definice "rodinné farmy" by musela být změněna tak, aby dovozovala většinu kapitálu, managementu nebo práce přicházející z nezemědělského sektoru nebo nerodinných zdrojů. Rodinné farmy však produkují stále menší část výstupů ze zemědělství jak na americkém Středozápadě, tak v USA jako celku, zatímco velké industriální farmy zvyšují prodej svých výrobků. Celkový počet amerických farem se však nesnižuje tak rychle, protože počet malých nekomerčních rodinných farem se zvyšuje při snižování jejich průměrné velikosti.

Jedna z hlavních příčin poklesu počtu rodinných farem je potřeba zvýšeného množství kapitálu k financování závodu. Tato potřeba je většinou výsledkem nové, kapitálově intenzivní technologie a budování větších zemědělských jednotek, kde zemědělské rodiny mohou tyto technologie používat.

Rostoucí překážkou, které rodinné farmy musí čelit, je přístup na trhy. Jedna z nutných podmínek fungování systému rodinných farem je dostupnost trhu. Před 50 lety existovala pro hlavní zemědělské produkty Středozápadu USA řada trhů. Počet firem kontrolujících zpracovatelský stupeň, jako hlavní trh pro zemědělské komodity, byl však dnes již omezen. V potravinářském průmyslu, který omezuje (nebo již dokonce eliminoval) řadu trhů pro rodinné farmy, se uskutečňují 2 procesy - **vertikální** a **horizontální** integrace.

Horizontální integrace je proces, kdy firma zvyšuje svou kontrolu nad jedním stupněm sektoru výroby, zpracování a distribuce potravin. Např. ConAgra se stala jednou z velké trojky masokombinátů zaměřených na hovězí maso tím, že skoupila kdysi nezávislé masokombináty Armour, Miller Packing, Monford a Swift. Cargill a IBP (Iowa Beef Processors) zvýšily své zpracovatelské možnosti koupí některých jiných dříve nezávislých firem a výstavbou nových zpracovatelských kapacit.

Údaje v tabulce 1 ukazují, že všechny hlavní komodity, které se pěstují na Středozápadě USA jsou prodávány ve vysoce koncentrovaném tržním systému.*) S výjimkou krůt, 4 největší firmy kontrolují více než 40% trhu.

*) Mléčné výrobky nejsou v tabulce zahrnuty. Mléčný průmysl prochází transformací. Tři hlavní oblastní mlékařská družstva, která zatím kontrolují zpracování mléka, dnes musí soupeřit s několika velkými korporacemi, které kontrolují distribuci jiných produktů a maloobchodní systém.

V některých komoditách koncentrace největších čtyřech firem pokrývá až 3/4 trhu. Zvláště v masném průmyslu si mnoho těchto firem začíná stále více vybírat producenta, od kterého budou nakupovat zvířata. Někteří výrobci vepřového již zjistili, že ty masokombináty, které jsou k nim nejbliže, od nich nenakupují vepře. Nedávno farmáři produkující vepře na jihovýchodě USA je museli loďmi převážet na Středozápad na jatka, protože dva místní zpracovatelé by jejich vepře nekoupili. Náklady na dopravu a ztráty způsobené smrtí zvířat při přepravě byly tak velké, že postavily mnoho rodinných farmářů do velkých ekonomických problémů. Místní zpracovatelé si zajišťují většinu svých vepřů z několika mála zemědělských podniků, které jsou formálně integrovány do zpracovatelského sektoru.

Vertikální integrace je proces, kterým potravinářské firmy rozšiřují svou kontrolu na několik stupňů výroby, zpracování a distribuce potravin. Tento proces se poprvé objevil v 50. letech v drůbežářském průmyslu. ConAgra, druhý největší producent kuřat v USA, je dobrým příkladem. Podle výroční zprávy je ConAgra největším distributorem zemědělských chemikálií v Severní Americe, jedním z největších výrobců umělých hnojiv a vyrábí i svá osiva.

Vlastní 100 dopravníků na obilí, 2000 železničních vagónů a 1000 vlečných pramic. ConAgra je také největší ze tří firem, které melou 80% pšenice v Severní Americe. Společnost vyrábí krmiva pro hospodářská zvířata, má vlastní inkubátory pro vejce, vyrábí vlastní kuřata tak, že na smlouvu najímá jejich pěstitele, má porážkové linky na drůbež, kterou dále zpracovává do výrobků oblíbených v USA jako Banquet TV Dinners a Beatrice Chicken Pot Pies. ConAgra je druhou největší potravinářskou společností v USA. S tím, jak roste horizontální a vertikální integrace potravinářského systému, jsou možnosti rodinných farem velice omezeny.

V případě výroby drůbežího masa potravinářská firma mimo zásadních rozhodnutí v řízení závodu poskytuje smluvnímu farmáři také kapitál na nákup drůbeže, dodává krmivo a veterinární prostředky. Vlastnictví kuřat zůstává vždy v rukou potravinářské firmy. Pěstitelé obstarávají veškerou práci a poskytují kapitál ve formě budov a zařízení. Dnes asi 50 firem pěstuje více než 95% všech brojlerů. Pro nezávislé rodinné farmy produkující drůbež již neexistují žádné trhy. Ačkoliv obilnářství a pěstování olejovin nejsou ještě tak vertikálně integrovány jako drůbežářství, mnoho odborníků předpokládá, že patentování osiv a pokus udržet kontrolu nad geneticky vyráběnými osivy povede k podobné vertikální integraci i v rostlinné výrobě.

Vznikající struktura zemědělství, která integruje výrobu, zpracování a distribuci potravin do systému typu továrny přitahuje v USA pozornost mnoha zájmových skupin. Environmentální skupiny se zajímají o dopady nadměrného používání chemikálií a umělých hnojiv na životní prostředí a o problémy způsobené ohromným množstvím odpadů ze živočišné výroby, které se akumulují v oblastech nedaleko velkých kapacit soustředěných na tuto výrobu.

Spotřebitelské skupiny se starají o to, aby potraviny byly zdravé, kvalitní a zajímavá je trvalá udržitelnost potravinového systému, který je energeticky vysoce náročný. Vždyť většina potravin v USA dnes putuje 2000 mil od výrobce ke spotřebiteli.

Ochránci zvířat kladou otázky o potřebách zvířat. Náboženská obec se zajímá zvláště o problémy sociální spravedlnosti jako je ekonomický a sociální prospěch, který je rozdělován mezi všechny skupiny účastníky se na daném procesu. Venkovská společenství a některé organizace farmářů se zajímají o následky tovární podoby zemědělství pro venkovské společenství. Další zájmové skupiny mají samozřejmě ještě jiné zájmy.

Tím, jak tyto skupiny a sociální hnutí začaly formovat koalice, objevil se v celostátních politických debatách koncept "trvale udržitelného zemědělství" jako alternativní vize k "továrnímu zemědělství". Poprvé se tato debata objevila při projednávání Zemědělských zásad r. 1985 (1985 Farm Bill). Trvale udržitelné zemědělství bylo popsáno a získalo dodatečnou podporu v Zemědělských zásadách r. 1990 (1990 Farm Bill). Nový model, který opět výrazně staví na struktuře rodinných farem, může mít dostatek politické podpory s ohledem na přípravu zemědělské politiky po r. 1995. Ta by byla úplně odlišná od vládní politiky v uplynulých šedesáti letech. Koncept trvale udržitelného zemědělství zaměřuje pozornost na systém, který podporuje životní prostředí, zvyšuje a zlepšuje přírodní zdroje, který je ekonomicky životaschopný a sociálně akceptovatelný.

V několika posledních letech se výzkumné úsilí v oblasti trvale udržitelného zemědělství soustředilo především na otázky podpory nebo zlepšení přírodních zdrojů. Ačkoliv mnoho z těchto výzkumů se zaměřilo na činnosti, které v této oblasti může vykonávat rodinná farma, ukázalo se, že velké průmyslové farmy také přijaly a vykonávají mnoho činností, které chrání přírodní zdroje. Ve skutečnosti však některé výsledky ukázaly, že větší industrializované farmy, které mají přístup k větším sumám peněz, mohou být schopny měnit své činnosti dokonce rychleji než farmy rodinné. A nakonec není zanedbatelný ani ekonomický prospěch z ochrany životního prostředí, který opět často směřuje více do industrializovaných farem.

Rodinné farmy mají hlavní výhodu v jiných oblastech (sociální přijatelnost), které jsou vyjadřovány různými skupinami. V minulých dvou letech se hlavní výzkumné otázky začaly zaměřovat na problémy jako kvalita potravin a trvalá udržitelnost, na alternativní trhy, na kvalitu života, na farmy a venkovské rodiny apod. Předchozí výzkumy ukázaly, že rodinné farmy poskytují větší ekonomický a sociální přínos venkovským komunitám než industrializované farmy.

Rodinné farmy přispívají mnohem více k ekonomickému základu venkovských komunit než velké industrializované farmy, které jsou vlastněny a řízeny firmami mimo komunity. Na rodinné farmě odečítá rodina své náklady ze svých příjmů, aby tak určila zisk. Zisk je alokován mezi práci, management a kapitál. S ohledem na ekonomický zisk rodiny a venkovské komunity je malý rozdíl v tom, jak je zisk alokován mezi tyto tři položky. Bez

ohledu na to, které z nich je zisk připsán, rodina utratí většinu "zisku" v místní komunitě. Dolary (zisk) nově vytvořené v zemědělském sektoru obíhají v komunitě, 3x až 4x se vymění v rukou místních obchodníků, než opustí venkovské společenství. To vysoce zvyšuje životaschopnost komunity.

Velké nelokální korporace vidí práci pouze jako další vstupní náklad, který by měl být nakoupen co možná nejlevněji. "Zisk" je potom alokován zpět mezi management a kapitál a je obvykle ihned odebrán z venkovské komunity. Zisk putuje do sídla společnosti nebo, je-li korporace nadnárodní, "zisk" je zřejmě investován někde jinde ve světě.

V případě nelokálních korporací jediným ekonomickým přínosem pro farmářské rodiny a venkovské komunity je ekonomický přínos z práce, která byla nakoupena co možná nejlevněji. V minulém desetiletí jsme viděli tisíce farmářů donucených opustit své farmy z ekonomických důvodů, zatímco velké potravinářské firmy očekávají více než 20% návratnost svých investic.

Klasická studie vztahu mezi strukturou zemědělství a kvalitou života vznikla v USA před 50 lety. Goldschmidt (1978) srovnával sociální služby a sociální život ve dvou kalifornských komunitách. Jedna byla obklopena industrializovanými farmami a druhá rodinnými. Sociální přínos jasně zaznamenalo společenství obklopené rodinnými farmami.

Vycházejíce z Goldschmidtovy hypotézy, srovnával Heffernan (1972) o 25 let později angažovanost v životě společenství a kvalitu života na rodinných farmách, smluvních závodech vyrábějících drůbež a na industrializovaných farmách. Opět, ti, kteří pracovali na industrializovaných farmách se nejméně účastnili společenského života komunity a žili nižší kvalitou života.

Řada studií, zpracovaných v uplynulých 25 letech různými vědci v odlišných částech země s použitím rozličných metodologických přístupů, dále podpořily původní poznatky Goldschmidta (Heffernan, 1982; Labao, 1990). Samozřejmě že všechny studie nepodporují tuto hypotézu stejně. Jako velice důležité se totiž v tomto výzkumu ukázaly metodologické procedury. Snad hlavní nepochopení v literatuře se týká způsobu měření zemědělské struktury. Velikost zemědělského závodu - míra, kterou používá většina ekonomů a někteří sociologové, není často vztažena k otázce kvality života. Když je však struktura závodů měřena také tím, kdo přispívá prací, managementem a kapitálem, výsledky jsou více konsistentní.

Hlavní zemědělský problém dnešního Středozápadu USA se týká restrukturalizace průmyslu zaměřeného na výrobu vepřového (Successful Farming). Počet rodinných farem pěstujících vepře se snižuje tak rychle, jak se zvyšuje počet firem produkujících nad 50 000 nebo dokonce nad 500 000 či snad ještě více prasat za rok. Významné množství emotivní a politické energie se zaměřilo na relativní přínosy těchto dvou systémů zemědělské výroby. Ti, kteří ze zaměřují na industrializovaný systém, zvýrazňují počet nově vytvářených pracovních příležitostí v dané komunitě. Ti, kteří podporují decentralizovaný systém

rodinných farem, se zaměřují na kvalitu práce. Dokazují, že industrializovaná práce je nízko placená a podobně jako práce v továrně je nudná a rutinními. Dokazují tak, že pracující v industrializovaných systémech mají nižší kvalitu života. Navíc dokazují, že jestliže velké industrializované systémy mohou přinést práci do komunity, kde byly ustanoveny, berou tuto práci v jiných venkovských komunitách.

V rozvíjející se debatě o těchto dvou systémech zemědělské výroby ti, kteří podporují industrializovaný model, tvrdí, že systém rodinných farem je zastaralý a není již více vhodný pro organizaci zemědělství. Na druhou stranu ti, kteří podporují trvale udržitelné zemědělství, vycházejí z teoretických modelů post-industrialismu a ukazují, že tovární systém, který se objevil v potravinářském sektoru, je již v nepotravinářském sektoru nahrazován malými, flexibilnějšími formami organizace, které zaměřují pozornost na intenzivní managementské činnosti. Jedna strana obviňuje druhou v tom, že obhajuje strukturu, která je již v rozvíjející se globální ekonomice zastaralá.

Náš závěr je, že industrializovaný model může být změněn tak, aby bylo dosaženo ekonomických a ekologických cílů hnutí trvale udržitelného zemědělství. Omezené zaměření na ekonomickou efektivnost se zřejmě neseťká se širším zájmem, který vznikl v rámci zemědělského zákonodárství v r. 1990, která vyzývá k sociálně přijatelným metodám. Širší soubor cílů, které byly vytvořeny pro zemědělství a jež zahrnuje zaměření na kvalitu života farmářských rodin a jiných rodin žijících na venkově, bude nejlépe naplněn systémem, ve kterém jedna a ta samá rodina obstarává většinu managementu, práce a kapitálu.

Tabulka 1.: Jména čtyřech největších firem a procento trhu, který kontrolují.

Brojleři:	Největší 4 kontrolují 44% výroby	Tyson ConAgra Gold Kist Perdue Farms
Hovězí:	Největší 4 kontrolují 72% výroby	IBP ConAgra Cargill Farmland
Krmiva:	20 firem prodává více než 50% krmiv	Continental Grain Cactus Feeders ConAgra (Monfort) Cargill (Caprock)
Vepřové:	Největší 4 kontrolují 45% výroby	IBP ConAgra Cargill (Excel) Sara Lee

Pokračování tab. 1:

Skopové:	Největší 4 kontrolují 70% výroby	ConAgra Superior Packing High Country Denver Lamb
Krůty:	Největší 4 kontrolují 35% výroby	ConAgra Rocco Turkeys Hormel (Jennie-O) Carolina Turkeys
Mouka:	Největší 4 kontrolují 71% výroby	ConAgra Archer Daniels Midland Cargill General Mills
Sója:	Největší 4 kontrolují 76% zpracování	Archer Daniels Midland Cargill Bunge Ag Processors
Kukuřice:	Největší 4 kontrolují 57% zpracování	Bunge Illinois Cereal Mills Archer Daniels Midland ConAgra (Lincoln Grain)
ZDROJ:	Concentration of Agricultural Markets - Summer 1993	

Literatura

- Freese, B. 1994: "Pork Powerhouses." *Successful Farming*, Vol. 92, No. 10 Pp. 20-24.
- Goldschmidt, W. 1978: *As You Sow: Three Studeis in the Social Consequences of Agribusiness*. Montclair, New Jersey: Allanheld, Osmun, and Co.
- Heffernan, W. D. 1972: "Sociological dimensions of agriculture structures in the United States." *Sociologia Ruralis* 12:481-499.
- Heffernan, W. D. 1982: "Structure of agriculture and quality of life in rural communities." Pp. 337-346 in D. Dillman and D. Hobbs (eds.), *Rural Society in the U.S.: Issues for the 1980s*. Boulder, CO: Westview Press.
- Lobao, L. M. 1990: *Locality and Inequality: Farm Industry Structure and Socioeconomic Conditions*. Albany, New York: .LH 4
The State University of New York Press.